

AIDA URUÇI

INTEGRIMI I SHENJAVE TË PIKËSIMIT, RISI E TEKSTEVE TË REJA (GJUHA SHQIPE, KLASA X, XI)

Gjuha amtare luan një rol të rëndësishëm në formimin e identitetit kombëtar, ajo është shprehja më e drejtpërdrejtë e kulturës. Të gjitha vendet tregojnë një përkujdesje të veçantë për mësimdhënien e gjuhës amtare, pasi *një formim cilësor gjuhësor formon nxënësin të kompletuar, me më shumë cilësi sociale dhe gjuhësore*.¹ Mësimdhënia e gjuhës shqipe në shkollë ka qenë dhe mbetet gjithmonë lënda bazë në sistemin e edukimit parauniversitar dhe duhet vlerësuar si moment kyç i tërë suksesit dhe progresit të nxënësve. Sistemi arsimor shqiptar gjatë dhjetëvjeçarëve të fundit është shoqëruar me reforma të herëpashershme në fushën e arsimit, duke marrë në konsideratë politikatat integruese në fushën e kurrikulave dhe të programeve në tërësi të Bashkimit Evropian.

Nëse do të hedhim një vështrim retrospektiv, vëmë re një shpërndarje afro 20-vjeçare të lëndës gjuhë shqipe nga programi i shkollës së mesme, duke pasur si qëllim mësimdhënien e saj mes letërsisë. Kjo shpërndarje solli pasoja të ndjeshme në formimin gjuhësor të nxënësve. Në vitin 2003, mësimi i lëndës gjuhë shqipe u përfshi në programet mësimore, por ato u integruan me njohuritë letrare. Kjo “bashkëjetesë” tentoi të cenonte hapësirat e dy disiplinave, por edhe ngjalli debate në qarqet akademike. Me të drejtë studiuesi Sh. Rrokaj pohon faktin, se *nuk ia kemi dalë të realizojmë tekste që të shprehin në mënyrë të sintetizuar një bashkim organik të këtyre dy disiplinave*.² Pas disa vitesh u pa me të drejtë se ky “bashkim artificial” nuk qëndronte dhe dolën në qarkullim teksti “Gjuha shqipe X”³ për vitin shkollor 2016–2017, dhe teksti “Gjuha shqipe XI”⁴ për vitin shkollor 2017–2018.

¹ M. Gjokutaj, *Didaktika e gjuhës shqipe*, Tiranë, 2009, f. 16.

² Sh. Rrokaj, *Këndvështrime për mësimdhënien e gjuhës dhe letërsisë në shkollë*, në “Studime albanologjike I, Tiranë, 2001, f. 8.

³ R. Petro, L. Mëniku, A. Jubani, *Gjuha shqipe 10*, Albas, Tiranë, 2016.

⁴ L. Mëniku, R. Petro, A. Jubani, *Gjuha shqipe 11*, Albas, Tiranë, 2017.

Disa vite më parë prof. E. Hysa duke diskutuar për probleme të mësimi të gjuhës shqipe në shkollë ka vërejtur, se: “*Alterteksti, integrimi i gjuhës me leximin letrar mund të vazhdojë në ciklin fillor, por në nivele më të larta duke filluar nga klasa e e gjashtë, lëndët duhen zhvilluar me programe të veçanta, në mënyrë që lëndët të strukturohen në tërësinë e tyre, sepse nxënësit do të formohen më mirë dhe do të kenë koncepte më të plota në fushën e gjuhës shqipe dhe të letërsisë.*”⁵

Rifutja e gjuhës shqipe në shkollat e mesme u kushtëzua nga domosdoshmëria që formimi gjuhësor dhe kultura gjuhësore në gjuhën amtare të nxënësve, t’u përgjigjej kërkesave të komunikimit shumëpërmasor, duke e detyruar nxënësin ta shohë gjuhën si veprimtari ligjërimore. Edhe prof. Sh. Rrokaj thekson që: “*Futja e lëndës gjuhë shqipe në shkollën e mesme do të japë zgjidhje me të drejta të raporteve gjuhë/metagjuhë, nga cikli 8-vjeçar në atë të mesëm.*”⁶

Le të hedhim një sy në fillim njohurive gjuhësore të trajtuara në ciklin 9-vjeçar, për të treguar ecurinë në ciklin e mesëm, pasi dimë se *programi i gjuhës shqipe bazohet në parimin e integritetit të njohurive dhe në parimin e rimarrjes së tyre vit pas viti, duke i zgjeruar dhe duke i thelluar ato.*⁷

Kompetencat kyçe të lëndës janë: të dëgjuarit, të folurit, të lexuarit, të shkruarit dhe përdorimi i drejtë i gjuhës.

Gjuhë shqipe (Albas)	Klasa VII	Klasa VIII	Klasa IX
Të dëgjuarit e teksteve të ndryshme	10 orë	10 orë	8 orë
Të folurit për të komunikuar dhe për të mësuar	10 orë	9 orë	7 orë
Të lexuarit e teksteve letrare dhe joletrare	68 orë	68 orë	65 orë
Të shkruarit për qëllime formale dhe funksionale	25 orë	23 orë	20 orë
Përdorimi i drejtë i gjuhës	62 orë	65 orë	61 orë
Fonetikë	2 orë	—	—

⁵ E. Hysa, *Altertekstet dhe integrimi i gjuhës me leximin në ciklin fillor*, në “Studime albanologjike I”, Tiranë, 2001, f. 170.

⁶ Sh. Rrokaj, *Dy çështje për mësimdhënien e gjuhës shqipe në shkollë*, në “Çështje të gjuhës shqipe”, Albatros, 2007, f. 209.

⁷ Izha.edu.al, *Gjuha shqipe*, klasa X–XI.

Leksikologji	4 orë	4 orë	3 orë
Morfologji	25 orë	23 orë	20 orë
Sintaksë	19 orë	23 orë	18 orë
Kulture gjuhe	–	5 orë	5 orë
Drejtshtkrim	11 orë (nga të cilat 4 orë për shenjat e pikësimit)	9 orë (2 orë për shenjat e pikësimit)	11 orë (3 orë për shenjat e pikësimit)

Vëmendje më e madhe i është kushtuar temave që trajtojnë rregullat drejtshkrimore, jo vetëm në tekstet shkollore, por edhe në diskutime mes gjuhëtarësh. Kjo mund të lidhet me faktin se kemi një traditë të hershme të hartimit të rregullave të drejtshkrimit. Studiuesi R. Ismajli është i mendimit, se: *“Studimi i rregullave të drejtshkrimit të nis që tek shkrimet e vjetra, pasi përveç praktikës së shkrimit të gjuhës, mund të kenë lënë edhe shënime të shtjelluara për drejtshkrimin. Dhe është fare normale që së paku qysh te Fjalori latinisht–epirotisht i Frang Bardhit të kërkojmë gjurmët e fillimit të një të menduari eksplisit për çështje të tilla.”*⁸

Nuk mund të lëmë pa përmendur rolin që kanë luajtur rilindësit në krijimin e një gjuhe unike. Si ngjarje të rëndësishme që ndihmuan në trajtimin e problemeve të drejtshkrimit të shqipes mund të vëmë në dukje Komisinë Letrare Shqipe, në vitin 1916–1918 me “Rregulla mbi ortografin e gjuhës shqipe”; në vitin 1948 “Ortografia e gjuhës shqipe” (Xhuvani, Cipo, Çabej) (e shkruar në gegërisht); 1951 “Ortografia e gjuhës shqipe” (i afërt me 1948, por i shkruar në toskërisht); 1956 “Ortografia e gjuhës shqipe” (Xhuvani, Çabej, Domi, Kostallari) (Format geqe dalin të reduktuara). Në vitin 1967 u shtua për diskutim projekti “Rregullat e drejtshkrimit të shqipes”; Rezoluta e Kongresit të Drejtshkrimit të gjuhës shqipe u mbajt në Tiranë, 1972 dhe botimi i tij do realizohej në vitin 1973.

Problemet për rregullat e drejtshkrimit janë bërë objekt diskutimesh edhe në Konferenca e referate gjuhëtarësh, kohët e fundit janë trajtuar edhe nga Këshilli Ndërakademik për Gjuhën Shqipe⁹, që u themelua me vendim të Akademisë së Shkencave të Shqipërisë dhe të Akademisë së Shkencave e të Arteve të Kosovës më 27 tetor 2004, për shqyrtimin e të gjitha çështjeve që lidhen me përdorimin dhe zhvillimin e shqipes standarde.

⁸ R. Ismajli, *Drejtshtkrimet e shqipes*, Prishtinë, 2005, f. 10.

⁹ Përfundimet nga mbledhjet e KNGJSH më 2006, më 2010, më 2012 dhe 2013.

Parësore aty janë problemet që lidhen me rishikimin dhe përmirësimin e disa rregullave të drejtshkrimit.

Lind pyetja po shenjat e pikësimit kur e nisën rrugëtimin e tyre, ç' vend zënë në pasqyrimin e teksteve shkollore?

Një ndër detyrat që shtroi Kongresi i Drejtshkrimit ishte *hartimi i rregullave të pikësimit, të cilat do të ndihmonin në kodifikimin e plotë të normave të gjuhës letrare në variantin e saj të shkruar*.¹⁰ Një grup studiuesish, si: M. Domi, M. Ttoni, N. Cikuli e S. Floqi hartuan një projekt për rregullat e pikësimit në gjuhën letrare shqipe, në vitin 1981. Autorët lënë vend për sugjerime e plotësime të mëtejshme të rregullave të pikësimit. Disa vite më vonë ky projekt është ripunuar, por *nuk ka prekur parimet e rregullat kryesore të vendosura në botimin e parë*.¹¹ Aty vihen re disa përmirësime apo janë shtuar disa çështje të patrajtuara në botimin e parë, si p.sh. Pikësimi në shënime e në fundfaqe etj.

Rregullat themelore të pikësimit nisin të pasqyrohen në tekstet shkollore që në ciklin fillor, duke i zgjeruar ato në 9-vjeçare e plotësuar në shkollën e mesme. Në arsimin e mesëm të lartë, nxënësit demonstrojnë ndërgjegjësim dhe saktësi në përdorimin e njohurive rreth sistemit gjuhësor të shqipes. Në këtë cikël, nxënësit përcaktojnë dallimet mes gjuhës së folur e gjuhës së shkruar, analizojnë regjistrat e gjuhës, vlerësojnë pasurinë leksikore të gjuhës shqipe dhe zbatojnë rregullat drejtshkrimore dhe të pikësimit. Pjesa më e madhe e rregullave të pikësimit janë trajtuar në ciklin 9-vjeçar. Këto rregulla janë të ngulitura dhe duhen ndjekur me përpikëri nga nxënësit, pasi mosnjohja e tyre do të çojë në pështjellime mendimesh.

Parimi i rimarrjes së njohurive, vit pas viti, duke i zgjeruar dhe duke i thelluar ato, na del i pasqyruar tek përdorimi i thonjëzave, kllapave e shumëpikëshit (klasa XI), ndërsa thjesht rimarrje njohurish kemi te përdorimi i pikëpresjes, e cila është trajtuar e plotë në klasën e tetë. Do kisha sugjeruar që kjo temë të zëvendësohej me temën e pasqyruar në klasën XI: *Shkrimi i saktë i citimeve*. Në kurrikulën e re nxënësve u kërkohet realizimi i projekteve në lëndë të ndryshme, për këtë arsye u duhet të shfrytëzojnë literatura të larmishme që duhet të citohen.

¹⁰ Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë, *Rregullat e pikësimit në gjuhën letrare shqipe* (Projekt), Tiranë, 1981, f. 3.

¹¹ Akademia e Shkencave e Shqipërisë, *Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2002, f. 4.

Një pasqyrim më i qartë i referimeve do i ndihmonte mjaft nxënësit në punën e tyre.

Duhet të theksojmë faktin se autorët e teksteve “Gjuha shqipe X”¹² e “Gjuha shqipe XI”¹³ (i botimeve Albas) për pasqyrimin e temave të shenjave të pikësimit janë mbështetur në tekstin e Akademisë “Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe”, kështu kur trajtojnë temën: *Shkrimi i saktë i citimeve*, emrin e autorit e ndajnë me pikë nga titulli i veprës. Titulli i veprës ndahet me pikë nga vendi i botimit, p.sh. Demiraj, Sh. *Gjuha shqipe, Problem dhe disa figura të shquara të saj*. Tiranë, Globus R., 2003. Ndërsa prof. R. Memushaj, pohon, se: *Në citimin e bibliografive dhe të referimeve, presja përdoret për të ndarë mbiemrin nga emri i autorit (kur mbiemri vihet përpara), titullin e veprës, vendin, vitin, numrin e faqes e cituar*. P.sh.: Lloshi, Xh., *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*, Tiranë, SHBLU, 1999.

Presja është shenja e pikësimit më e dendur në shkrim, prandaj edhe rastet e përdorimit janë të shumta. Autorët në klasën e dhjetë për ta bërë më të kapshme e më praktike presjen kanë realizuar një paraqitje skematike të rasteve të përdorimit të presjes në fjalinë e thjeshtë e të përbërë. Dimë se parimi kryesor mbi të cilin mbështet pikësimi ynë, është parimi sintaksor, *i cili gërshetohet edhe me parimin intonacionor. Struktura sintaksore dhe intonacioni nuk ekzistojnë në ligjërime të ndarë*.¹⁴

Prandaj edhe raste të tjera të përdorimit e mospërdorimit të presjes i gjejmë të pasqyruara tek njohuritë sintaksore, p.sh. tek gjymtyrët e veçuara, gjymtyrët homogjene e tek fjalia e përbërë me bashkërenditje, kundërshtore (klasa X). Përdorimi i presjes do merret më gjerësisht në klasën e njëmbëdhjetë, tek trajtimi i lidhëzave bashkërenditëse e nënrenditëse.

Ajo çfarë bie në sy në tekstin e klasës së njëmbëdhjetë është gërshetimi i njohurive nga drejtshkrimi, shenjat e pikësimit e shkrimi akademik (si p.sh.: relacioni, procesverbali, letra, CV, kronika etj.), të cilat ndihmojnë në formimin e përgjithshëm të nxënësit.

Temat e trajtuara për shenjat e pikësimit gjatë ciklit të shkollimit janë:

¹² R. Petro, L. Mëniku, A. Jubani, *Gjuha shqipe 10*, Albas, Tiranë, 2016.

¹³ L. Mëniku, R. Petro, A. Jubani, *Gjuha shqipe 11*, Albas, Tiranë, 2017.

¹⁴ Akademia e Shkencave e Shqipërisë, *Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2002, f. 7.

Gjuhë shqipe (Albas)	Klasa VII	Klasa VIII	Klasa IX	Klasa X	Klasa XI
Shenjat e pikësimit	1. Përdorimi i pikës dhe pikëçuditjes. 2. Përdorimi i presjes. 3. Rendi i pjesëve përbërëse në ligjëratën e drejtë dhe shenjat e pikësimit. 4. Përdorimi i shumëpikëshit .	1. Përdorimi i pikëpresjes dhe i dy pikave. 2. Përdorimi i thonjëzave dhe kllapave.	1. Përdorimi i shenjave të pikësimit (presja, pikëpyetja dhe dy pikat). 2. Ligjërata e drejtë dhe e zhdrejtë. 3. Ushtrime për to.	1. Përdorimi i shenjave të pikësimit. Rastet e përdorimit të dy pikave, rastet e përdorimit të presjes në fjalinë e thjeshtë e të përbërë, rastet e përdorimit të pikëpresjes në fjalinë e thjeshtë.	1. Thonjëzat, kllapat, shumëpikësh i. 2. Rastet e përdorimit e mospërdori mit të presjes gjejnë pasqyrim tek lidhëzat. 3. Shkrimi i ligjëratës së drejtë e të zhdrejtë.

Një pikë tjetër ku jemi ndalur është se si është pasqyruar aparati didaktik në këto tekste mësimore?

Që në pamje të parë dallojmë një renditje të pyetjeve, detyrave dhe ushtrimeve sipas shkallës së rritjes së vështirësisë. Aparati didaktik ka larmi kërkesash dhe detyrash, si: *Shpjegoni, vendosni, kushtojuni vëmendje, gjeni, gruponi, zgjidhni trajtën e saktë, rishkruani fjalitë, kërkon* etj., të cilat kombinohen me ushtrime e detyra. Ushtrimet në këtë tekst janë të llojeve të ndryshme, disa kërkojnë riprodhim të njohurive teorike, kemi plotësim shenjash pikësimi aty ku duhet, shpjegim të përdorimit të shenjave të pikësimit, korrigjim tekstesh etj.

Në temat që kanë të bëjnë me llojet e teksteve autorët propozojnë veprimtari të shumta në lidhje me shkrimin e teksteve të ndryshme nga nxënësit. Atyre u kërkohet që krahas aftësive krijuese të kenë parasysh edhe zbatimin e drejtë të rregullave drejtshkrimore, morfo-sintaksore, po ashtu edhe të shenjave të pikësimit. Kjo detyrë e ndihmon nxënësin në ngulitjen e saktë të rregullave gjuhësore, po ashtu edhe për drejtshkrimin e shenjat e pikësimit.

Si përfundim, mund të themi se në programet e sotme të shkollës së mesme përfshihen njohuri nga të gjitha rrafshet gjuhësore, duke u paraqitur nxënëseve një kuadër të plotë të sistemit gjuhësor. Tekstet “Gjuha shqipe

X” e “Gjuha shqipe XI” janë hartuar duke pasë kujdes vazhdimësinë e njohurive. Të gjitha njohuritë sistemohen dhe ngrihen në një nivel më të lartë shkencor. Ndryshe nga alberteksti “Gjuhë shqipe dhe letërsi” (X, XI)¹⁵ ku njohuritë gjuhësore paraqiten të cingura, tek rubrika: *Reflektoni për gjuhën e stilin*, ndeshim kërkesa të tilla si: Gjeni foljet, gjeni kohët e foljeve, bëni analizë morfologjike fjalëve të nënvizuara etj., e pak njohuri për drejtshkrimin. Gjithashtu aty nuk ka një vazhdimësi koherente të njohurive nga arsimit 9-vjeçar tek ai i mesëm, madje edhe trajtimi i shenjave të pikësimit mungon, ndërkohë që tek objektivat e lëndës *shtrohej përdorimi i rregullave të drejtshkrimit të gjuhës standarde, përdorimi i rregullave të pikësimit në të gjitha shkrimet dhe të përdorin njohuritë e pikësimit të gjuhës standarde për të redaktuar shkrimin vetjak dhe të tjerëve*.¹⁶

Pra, mund të pohojmë që trajtimi i shenjave të pikësimit është një risi e teksteve të reja, ku autorët përpiqen të brumosin tek nxënësit rregullat e ngulitura të shenjave të pikësimit, duke qenë në disa raste edhe sa më praktik në dhënien e këtyre njohurive, por edhe duke i gërshtuar me njohuritë drejtshkrimore e ato të shkrimit akademik.

BIBLIOGRAFI

- Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë, *Rregullat e pikësimit në gjuhën letrare shqipe* (Projekt), Tiranë, 1981.
- Akademia e Shkencave e Shqipërisë, *Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2002.
- Gjokutaj, M., *Didaktika e gjuhës shqipe*, Tiranë, 2009.
- Hysa, E., *Albertekstet dhe integrimi i gjuhës me leximin në ciklin fillor*, në “Studime albanologjike I, Tiranë, 2001.
- Ismajli, R., *Drejtshkrimet e shqipes*, Prishtinë, 2005.
- Izha.edu.al, *Gjuha shqipe*, klasa X–XI.
- Rrokaj, Sh., *Dy çështje për mësimdhënien e gjuhës shqipe në shkollë*, në “Çështje të gjuhës shqipe”, Albatros, 2007.
- Rrokaj, Sh., *Këndvështrime për mësimdhënien e gjuhës dhe letërsisë në shkollë*, në “Studime albanologjike I, Tiranë, 2001.

¹⁵ R. Petro, L. Mëniku, A. Marashi, Dh. Shehri, *Gjuha shqipe dhe letërsia 10*, Albas, Tiranë, 2009.

¹⁶ www.vet.al, Programi i lëndës gjuhë shqipe dhe letërsi (Klasa X).

www.vet.al, Programi i lëndës gjuhë shqipe dhe letërsi (Klasa X).

TEKSTE MËSIMORE

- Petro, R., Sula, L., Jubani, A., Metani, I., Çerpja, A., Çepani, A., *Gjuha shqipe 7*, Albas, 2017.
- Petro, R., Sula L., Jubani, A., Metani, I., Çerpja, A., Çepani, A., *Gjuha shqipe 8*, Albas, 2017.
- Petro, R., Sula L., Jubani, A., Metani I., Çerpja, A., Çepani, A., *Gjuha shqipe 9*, Albas, 2018.
- Petro, R., Mëniku, L., Jubani, A., *Gjuha shqipe 10*, Albas, Tiranë, 2016.
- Petro, R., Mëniku, L., Jubani, A., *Gjuha shqipe 11*, Albas, Tiranë, 2017.
- Petro, R., Mëniku, L., Marashi, A., Shehri, Dh., *Gjuha shqipe dhe letërsia 10*, Albas, Tiranë, 2009.
- Petro, R., Mëniku, L., Marashi, A., *Gjuha shqipe dhe letërsia 11*, Albas, Tiranë, 2010.